

Ekološki aspekti društvenog razvoja

TVRTKO UJEVIĆ

Knjižnice grada Zagreba
Gradska knjižnica,
Zagreb

UDK: 30:504

316.334.5

Stručni rad

Primljeno: 10. lipnja 1991.

U organizaciji Zavoda za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu pokrenut je rad na znanstvenoistraživačkom projektu predmeta socijalne ekologije pod skupnim nazivom »Ekološki aspekti društvenog razvoja«. Projekt obuhvaća: postdiplomski studij, razvoj znanstvenoistraživačkog rada na području socijalne ekologije, te objavljivanje dobivenih rezultata. Dvije autorske knjige voditelja projekta Ivana Cifrića: »Socijalna ekologija« (1989) i »Ekološka adaptacija i socijalna pobuna« (1990), zatim tri zbornika: »Društvo i ekološka kriza« (1988), »Ekološke dileme« (1988) i »U susret ekološkom društvu« (1990) dovoljno govori o kontinuitetu i radu svih aktera na projektu. Ukupno je predstavljeno 35 autora na 704 stranice teksta. Priređivač sva tri zbornika je Ivan Cifrić, a recenzenti u prve dvije knjige su Veljko Cvjetičanin i Josip Obradović, te u trećoj Vjekoslav Afrić. Smatrajući sam projekt izuzetno vrijednim doprinosom ekologiji, odlučili smo se za objavljivanje kompletnog prikaza svih publiciranih radova.

DRUŠTVO i ekološka kriza : zbornik radova / priredio Ivan Cifrić. — Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske, 1988. — 233 str.; 24 cm. — (Biblioteka Revije za sociologiju ; knj. 8)

1. EKOLOŠKA KRIZA I DRUŠTVENE PARADIGME

Ivan CIFRIĆ : Suvremeno industrijsko društvo i ekološka kriza

Vjekoslav AFRIĆ : Utjecaj ekološke paradigme na sociološku teoriju

Mladen STANKOVIĆ : Društvene determinante ekološke krize

Andrej KIRIN : Dometi i granice sovjetske ekološke misli

Gordana MITIĆ : Socioekološka misao o kvalitetu čovjekove sredine i kvalitetu života u suvremenom društvu

Fran VIŠNAR : Nova sredstva ratovanja: promjena čovjekove okoline i vojni ekocid

Ekološka kriza i društvene paradigme objedinjuje problem ekološke krize i njena socijalna i civilizacijska ishodišta. Ekološka kriza može biti umanjena na dva moguća načina: mjerama zaštite, koje zakonodavac primjenjuje u cilju ekološke ravnoteže i koje se primjenjuju u okviru pravnih sankcija, te drugim načinom, tj. prevencijom kao strategijom. Zagađivanje i ugrožavanje prirode nije izum industrijskog društva, ono je poznato od davnina, ali ne i ekološke krize (sustavno zagađivanje planetarnih razmjera s tendencijom neprestanog rasta i devastacije eko sistema).

Ekološku krizu prate i sve učestalije ekološke katastrofe, a najveći broj je izazvao čovjek — direktno ili indirektno. Ekološka kriza je najdublje povezana s društvenim činiocima — historijskom ulogom industrijalizacije, koja istovremeno izaziva civilizacijsku i socijalnu krizu. »Industrijsko društvo će rješavati ekološku krizu tako što će industrijalizirati ekologiju i ekologizirati industriju. To će biti ujedno osnova za rješavanje i socijalnih pitanja.« (Huber, J. 1985 / Zbornik str. 20)

2. DRUŠTVO I EKOLOŠKI POKRETI

Vukašin PAVLOVIĆ : Ekologija i politički sistem

Andelko MILARDOVIĆ : Ekologijski alternativni interesi

Benjamin PERASOVIĆ : Ekološki pokreti kao izazov

Katarina VIDOVIĆ : Feminizam i ekologija

Vesna JANKOVIĆ : Ekologijske implikacije Marcuseove kritike civilizacije

Stela MIHELJ i Jasenka LOGOŽAR : Struktura ekoloških udruženja i sekcija u SRH

Tatjana MIŠČANČUK : Ekološka gibanja u svijetu i Jugoslaviji

Tematska cjelina Društvo i ekološki pokreti tematizira odnos političkog sistema i ekoloških problema te nastajanje različitih pa i ekoloških interesa kao osnove formiranja ekoloških pokreta.

Ekološki pokreti imaju velikim djelom kao ishodišnu točku i kao krajnju konzekvenciju svojih zahtijeva baš problem odnosa čovjeka i prirode, odnosno svijest o karakteru toga odnosa u suvremenom društvu i o potrebi radikalne izmjene postojeće (auto)destrukcije. (Perasović, str. 92).

3. EKOLOŠKA SVIJEST I DRUŠTVENA PRAKSA

Rudi SUPEK : Ekološka svijest nakon Černobila

Ivica MAŠTRUKO : Teologija i ekologija

Nikola SKLEDAR : Teologija i ekologija

Vera TURKOVIĆ : Estetizacija prostora kao jedan od načina rješavanja ekoloških pitanja

Ognjen ČALDAROVIĆ : Elementi zasnivanja ekološke svijesti u nas

Fedor KRITOVAC : Disfunkcija upotrebnih vrijednosti

Vladimir LAY : Praksa zaštite okoline i proturiječnost subjekata koji su u igri

Danko ROMAN : Socioprofesionalne grupe i stavovi o ekološkim problemima

Milanka RADANOV : Ekološke orijentacije srednjoškolaca i studenata u Zagrebu

Dragutin PALAŠEK i Gordana VUČINIĆ-PALAŠEK : Neki elementi ekološke svijesti u Jugoslaviji

Društvena svijest ima dva pokretača: jedan su društveni šokovi a drugi polagano dozrijevanje racionalne svijesti o svijetu u kojem živimo. Prva potiče drugu, ali može djelovati i jednostrano. Ljudi su sklonit tome da zaboravljaju na potrebe, poplave, ratove: kao da nose u sebi mehanizme ugrađene na zaborav katastrofalnih situacija. Dobar znak ljudske žilavosti! Ali kako postoji nešto drugo i dublje : svijest o životnim uvjetima bez kojih se ne može preživjeti. A to je ono o čemu nam govori ekološka svijest. (Supek, R., Str. 125)

EKOLOŠKE dileme: zbornik radova / priredio Ivan Cifrić. — Zagreb : Sociološko društvo Hrvatske, 1989. — 258 str. ; 24 cm. — (Biblioteka Revije za sociologiju ; knj. 11)

1. ZNANOST I PRIRODA

Ozren ŽUNEC : Fundamentalna ekologija: socijalna ekologija kao duhovnoznanstvena disciplina

Davorka MATIĆ : Moderna znanost i novovjeka koncepcija prirode

Vjekoslav AFRIĆ : Znanost i ugrožavanje prirodne sredine

Kada je riječ o ekologiji i napose o socijalnoj ekologiji, najčešće je asocijacija o ekološkim katastrofama ili jednostavno o agresivnom, bezobzirnom i neodgovornom nasrtanju čovjeka na prirodni red. Ako je socijalna ekologija znanost — ili disciplina -o odnosu društva i njegove prirodne okoline, onda se ova »katastrofička« ili »polucijska« orijentacija može razumjeti također kao posljedica općenite orijentacije društvenih znanosti na suvremeno i moderno društvo. Uzmemo li stoga za predmet istraživanja neko historijsko ili nemoderno društvo, uvidjet ćemo da pitanje odnosa društva i njegove prirodne okoline ne dolazi samo i prvenstveno u aspektu humanogene ekološke katastrofe.

Proširenje socijalne ekologije — prvenstveno u cilju njenog odgovaranja vlastitoj definiciji: da je znanost ili disciplina o odnosu društva i prirode — vidimo, slično kao i u slučaju sociologije, u teoriji i analizi povijesti ekološkog problema. U tom slučaju ekološki problem mogao bi se razumjeti cjelovitije i sadržajnije i za suvremena moderna društva (Zunec, O., str. 10).

2. URBANO DRUŠTVO I EKOLOGIJA

Ivan ROGIĆ : Metodologijske implikacije sintagme »tehničko društvo«

Ognjen ČALDAREVIĆ : Društvo, energija, ekologija

Dimitrije SERGEJEV : Presudne dileme u nastajanju ekološke svijesti

Aleksandar ŠTULHOFER : Ekološka mikro-kriza i lokalna urbana zajednica

Ljudsko biće se ne rađa s urođenim smislom za čistoću. Ono se uči čistoći i to nije nimalo jednostavan posao. U ekološkoj smo problematici prisiljeni da neprekidno ispravljamo svoje stavove. Stvaramo doduše privremeno stabilne sisteme, ali ih vrlo brzo opet rušimo i krećemo dalje. Za neke nam stvari treba jako dugo vremena, da bismo ih promijenili ili zamjenili. Cijela je ljudska historija jedno stvaranje i raskidanje skladu u nastojanju da se humanizira ljudski život i okolina (Sergejev, D., str. 88).

3. EKOLOŠKE VRIJEDNOSTI U RURALNIM SREDINAMA

Ivan CIFRIĆ : Seosko stanovništvo i ekološke vrijednosti

Benjamin ČULIG : Idealno društvo i ekološka svijest

Ekološka problematika ima sasvim određeno mjesto u strukturi razmišljanja pojedinaca. To prije svega znači da nikako ne možemo govoriti o ekološkoj opredjeljenosti pojedinaca i grupa ako prethodno nismo uzeli u obzir njihova vrijednosna i idejna opredjeljenja, njihove stavove, interese i htijenja, kako na individualno, psihološkom planu tako i na planu odnošenja prema društvu i različitim mogućim aspektima organizacije društva a napokon i prema prirodi uopće, odnosno prema vlastitoj životnoj okolini (Čulig, B., Str. 149).

4. EKOLOŠKO OBRAZOVANJE

Fedor KRITOVAC : Ekološka edukacija i svakodnevnica

Vera TURKOVIĆ : Ekološke teme u obrazovanju

Sava BOGDANOVIĆ : Obrazovanje i ekološka s(a)vijest

Mladen STANKOVIĆ : Odgoj, obrazovanje i ekološki problemi

Ekološko obrazovanje i odgoj pridonosi jačanju svijesti ljudi o potrebi očuvanja ekološke ravnoteže u čovjekovoj sredini i opasnostima koje dolaze od narušavanja te ravnoteže. Ekološko obrazovanje o zaštiti i unapređenju životne sredine prisutno je na sva tri nivoa obrazovanja, tj. u osnovnim i srednjim školama, te fakultetima. Međutim, sadržaj ovoga obrazovanja vezuju se isključivo uz prirodnu grupu predmeta, posebno biologiju, a nisu zastupljeni u programima društvenih nauka, iako nas je reforma obrazovanja obvezala da ekološke sadržaje uvedemo u sva odgojno-obrazovna područja (Turković, V., Str. 205).

5. EKOLOGIJA I IDEOLOGIJA

Andelko MILARDOVIĆ : Političko ideološki spektar u eko pokretu

Nikada kao danas ekološki problemi nisu bili toliko politizirani i ideologizirani. To je samo znak da su postali predmetom zajedničkog bavljenja u funkciji čovjekova opstanka, ali i interesnog i ideološkog nadmetanja različitih političkih grupa. Svaka od njih nastoji u kontekstu svoje politike i ideologije protumačiti eko-probleme i pronaći rješenja za izlazak iz nagomilanih civilizacijskih problema uzrokovanih rastom i napretkom. Ekologija je od prirodne znanosti postala političkom.

Na kraju zbornika Ekološke dileme, Jasenka LOGOŽAR i Stela MIHELJ izradile su popis radova koji svojom tematikom ulaze u okvire socijalne ekologije. Ovaj Prilog bibliografiji iz socijalne ekologije (1970—1987) vađen je iz desetak Jugoslavenskih časopisa abecednim nizom a sadrži 284. bibliografske jedinice naših i stranih autora.

U susret ekološkom društvu : zbornik radova / priredio Ivan Cifrić. — Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske, 1990. — 210 str. ; 24 cm. — (Biblioteka Revije za sociologiju ; knj. 16)

1. TEORIJSKI PROSTORI

Ozren ŽUNEC : Neki ekološki aspekti socijalnih institucija minojskog društva na Kreti

Blaženka DESPOT : problem odnosa ekologije i tehnologije

Ognjen ČALDAROVIĆ : Kriza energije i društvena teorija

Ivan CIFRIĆ : Promjena smjera: Industrijsko i ekološko društvo

Da je ekologija bila svagda prisutna činjenica, govori prilog Ozrena Žuneca: »Neki ekološki aspekti...« čiji je uzgredni cilj analiza ekološke situacije koja je u nekim svojim aspektima različita od današnje. Ekološko pitanje davnih vremena ne sastoji se toliko u djelovanju čovjeka i društva na prirodu i u potencijalnoj opasnosti ekološke katastrofe u smislu destrukcije prirodnog tijeka, koliko u mogućnosti i zbilji destrukcije društva u grandioznim prirodnim katastrofama koje nisu uzrokovane ljudskom djelatnošću (Žunec, O., Str. 9).

Kako je svijet stariji, tako su opasnosti za njega veće, danas osim prirodnih opasnosti i kataklizma čovjek postaje najopasniji činbenik i ključni faktor opstanka.

U ovoj tematskoj cjelini, uvršten je i prilog Ivana Cifrića : »Promjena smjera ...« kao svojevrsna rasprava na osnovi autorovih empirijskih istraživanja. Rezultati na koje se referira

ovaj članak mogu se naći u Cifrićevoj knjizi: »Ekološka adaptacija i socijalna pobuna«, što čini samostalnu cijelinu.

2. PROSTORI DJELOVANJA

Vladimir LAY : Ekološke koncepcije i praksa aktera u privrednoj i društvenoj sferi

Fedor KRITOVAC : Informiranje i komuniciranje o ekološkim i prostornim problemima

Ivan ROGIĆ : Stara urbana jezgra: povijesno središte — investicijska periferija

Vera TURKOVIĆ : Ekološki problemi na području Zagreba

Vinka UZELAC : Odgoj i zaštita životne okoline

Prostori ekološkog djelovanja bitno su suženi, kako zbog nepostojeće svijesti industrijskih moćnika, tako i zbog tromih i nedjelotvornih zakona. Izrada ekoloških strategija za Jugoslaviju/Hrvatsku je na samom početku a suvisle, cjelovite ekološke politike gotovo još nemamo. (Lay, V., str. 89). Ekološkom pitanju je spoznajno dorasla samo znanost ali ona najčešće nema moć utjecaja na proces donošenja razvojnih odluka. Stoga pojedinačno i društveno sazrijevanje svih aktera valja ubrzati organiziranim globalnom društvenom akcijom. (Lay, V., str. 90).

Zbornik radova: »U susret ekološkom društvu«, kao i prethodni na kraju daje opširnu bibliografiju koja se sastoji od dva dijela. Prvi dio sadrži popis tzv. monografskih bibliografskih jedinica (neperiodične publikacije) tiskane na našim jezicima (jugoslavenskima) u proteklih 20 godina. U drugom su dijelu abecednim redom poredane autorske bibliografske jedinice iz domaće periodike. Autor bibliografije je bibliotekar odsjeka za sociologiju Tomislav MURATI.

CIFRIĆ, Ivan

Socijalna ekologija: prilozi zasnivanju discipline / Ivan Cifrić. — Zagreb : Globus, 1989. — 379. str. ; 21 cm. — (Biblioteka Novi svijet)

Dugi niz godina bavljenja socijalnom ekologijom, još tamo ne tako davno dok je ova disciplina bila samo ekologija, i dok su se rijetki znanstvenici bavili nečim što je bilo interdisciplinarni pristup raznim fundamentalnim znanostima u očuvanju prirode ili traženju nečega što bi u dogleđnoj budućnosti moglo imati eventualne negativne posljedice za zemlju i prirodu, Ivan Cifrić je iščitavao svjetsku literaturu (mahom njemačku ili njemačke prevode) i marljivo pripremao predavanja studentima na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Još tih »davnih« dana, Cifrić je znao da ozbiljnim znanstvenim proučavanjem ekološke problematike a u okviru društvenog gibanja nastaje jedna nova disciplina — socijalna ekologija. Stoga i u predgovoru svoje knjige bilježi: Posljednjih nekoliko decenija potvrđuje porast svijesti homo sapiensa o sebi samom i o svom odnosu prema okolini. — prirodnoj i vlastitoj (čovjekovoj) društvenoj — na ječan drugačiji način. Spomenimo samo slijedeće: u svijetu se stvara čitav novi pokret (iako u sebi raznolik) koji ukazuje na ZATVORENI KRUG (B. Commoner) u kojem se nalazi i OVA JEDINA ZEMLJA (R. Supek). Zato neki predlažu prihvaćanje GRANICA RASTA (D. Meadow i dr.) jer se nalazi ČOVJEČANSTVO NA RASKRŠĆU (M. Mesarović — E. Pastel) pa i CILJEVI ČOVJEČANSTVA (E. Laszlo) dolaze u pitanje jer JEDNA PLANETA JE OPLJAČKANA (H. Gruhl). Vlastito POSUSTAJANJE BUDUĆNOSTI (J. Rifkin) upozorava čovjeka ne samo na DEMOGRAFSKO-EKOLOŠKI SLOM (Z. Roca) nego da je zaista došlo VRIJEME PREOKRETA (F. Capra) i da moramo prihvatiti BUDUĆNOST KOJA JE ZAPOČELA (M. Pečujlić) kao TREĆI TALAS (A. Toffler) i da možda nije SVI-

JET BEZ GRANICA (B. R. Lester) već u SLJEDEĆIH 200 GODINA (H. Kahn). Čovjeku je potrebna OBNOVA UTOPIJSKIH ENERGIJA (V. Pavlović, ur.) za koju nije dovoljna DIJALEKTIKA PRIRODE (F. Engels), već čovjek mora razmišljati i o prirodi dijalektike jer je suočen i s problemom budućnosti vlastitih utopijskih energija (Cifrić, I., str. 7-8).

Ključne činjenice za novu disciplinu su svakako i spoznaje da ekološki problemi nisu samo problemi prirodne okoline već i socijalne okoline socijalni problemi. U njihovom istraživanju stoga sudjeluju ne samo prirodne već i socijalne znanosti u integralnom pristupu ekološkoj predmetnosti. (isto str. 29.) Trebamo shvatiti da je ekološka kriza (kao sama po sebi) produkt čovjeka — on ih je najviše i izazvao — direktno ili indirektno. Stoga je ekološka kriza najdublje povezana sa socijalnim činiocima — historijskom ulogom kapitalizma, koji istovremeno s ekološkom krizom izazivaju civilizacijsku i socijalnu krizu. Ekološka kriza je kriza kapitalizma (Isto, str. 30).

1. PRIRODNI I DRUŠTVENI SISTEMI

1.1. Okolina

Čovjek je u svom radu i životu okružen različitim prirodnim i socijalnim strukturama i ulogama — okolinom. S civilizacijskim tendencijama i apetitom kvantitativnog širenja čovjeka u velike prostore, okolina čovjeka proširuje se na čitavu biosferu, i čovjek sve više stvarno aktivno participira u mnogim i to u vrlo različitim socijalnim zajednicama (kulturama) ... Pojam okoline postao je vrlo složena struktura — kako s disciplinarnog tako i sa sadržajnog aspekta. Priroda više nije strogo odijeljena od čovjeka. Čovjekovo djelovanje — antropološka akcija osjeća se i u najizoliranijim »prirodnim« područjima kao što se utjecaj prirodne okoline osjeća i u urbaniziranim središtima. Stoga je danas teško razgraničiti svijet čovjekove kulture u prirodi i prirodu u svijetu čovjekove kulture.

1.2. Ekosistem

Ekosistem je jedan od vrlo često korištenih pojmova u (prirodnoznanstvenoj) ekološkoj literaturi i ujedno temeljni pojam za razumijevanje ekološke stvarnosti. Pod ekosistemom se uglavnom podrazumjeva dio biosfere sa živim i neživim sastavom (jedinstvo biocenoze i biotopa). Svi organizmi s njihovom okolinom čine ekosistem biosfere... Cifrić ulazi u detaljna raščlanjivanja ovog nama tako poznatog ali svejedno nerazumljivog pojma s aspekta očuvanja, da na kraju konstatira: budući je danas teško govoriti o »čistoj prirodnoj okolini« (sredini — prirodi po sebi), to neki smatraju da je i ekološki ekvilibrij historijski prevladano stanje (Isto, str. 55). Pojedini autori govore o trostrukom sistemu, odnosno o tri sistema: ČOVJEKOV sistem, PRIRODNI sistem i INDUSTRIJSKI sistem, dok drugi govore o tri različite sfere i njihovom međusobnom utjecaju: BIOSFERA, TEHNOSFERA i SOCIO SFERA. Neovisno o tome kako se klasificiraju ove velike oblasti, ostaje činjenica da je utjecaj čovjeka presudan za stanje koje danas ocjenjujemo kao stanje ekološke krize.

2. OD KRIZE OKOLINE DO EKOLOŠKE KRIZE

Prema prijedlogu nekih autora (H. Pauke i A. Bauer, 1977) pojam »ekološka kriza« obuhvaća kontinuiranu skalu štetnog utjecaja na ekosisteme. Skala bi započinjala s prvim stupnjem koji nazivaju EKOLOŠKI PROBLEMI (inicijalna faza štetnog utjecaja kod kojeg se ekosistemi mogu sami regenerirati). Drugi stupanj ekološke krize mogao bi se označiti kao UGROŽAVANJE (Bedrohung) egzistencije ekosistema, a treći stupanj nazivaju EKOLOŠKA

KATASTROFA — takav stupanj zagađenosti i ugroženosti ekosistema kada prijete izumiranje brojnih ili svih vrsta živih bića na nekom geografskom području (Isto str 78).

Decenije života u otuđenoj sredini, a Cifrić sa pravom tvrdi da je ova civilizacijska sredina otuđena, utječu na psihičku konstituciju čovjeka. Suvremeni čovjek je razdražljiv, lijen — čovjek industrijske civilizacije je **BOLESTAN ČOVJEK** (sve veći porast kriminala, psihopata i ovisnika uvjerljivo ilustriraju ovu tvrdnju). S tendencijskim povećavanjem zagađivanja, ugrožavanja i destruiranja prirode i socijalne sredine nastaju nove civilizacijske bolesti. Rak i SIDA uzimaju svoj danak, a njihov budući razvoj je daleko od bilo kakve kontrole. Zatrujemo li vlastito sjeme danas, a šanse su nam za to vrlo velike, homo sapiens neće imati drugog izbora osim da nasljednost prepusti snazi prirode i slučajnostima (i riziku degeneracije i izumiranja), ili da svoje biološke dijelove zamjenjuje tehničkim (Isto, str. 115).

3. DUGI VALOVI I KRIZA INDUSTRIJSKE CIVILIZACIJE

Na osnovi proučavanja konjunktornih ciklusa došlo je do spoznaje da tijekom dugog vremenskog razdoblja postoje etape društvenog prosperiteta i etape recesije i krize koje u sebi obuhvaćaju kraće konjunktorne cikluse. Budući da se grafički mogu prikazati u obliku sinusoide kao valovi, to i nose naziv koncepcije — modeli dugih valova (isto, str. 119).

Teoretičari (poput Samir Amina, koji kapitalizam sagledava kroz četiri perioda ekspanzije i četiri perioda krize, te Alvin Tofflera, s njegovom teorijom valova tehnološke revolucije) koriste tehniku jasnijeg sagledavanja izuzetnog tehnološkog napretka raščlanjivanjem vremenskog kontinuiteta, kako bi lakše pojasnili nejasnu viziju sutrašnjice. Toffler nigdje ne vidi da je izlaz isključivo u informatičko-tehnološkom društvu, njegov treći val se upravo povlači da ustupi mjesto novome.

Za teorije valova može se reći da mogu uistinu zamagljivati bit neke epohe isticanjem parametara (ekonomskih, tehničkih itd.) koji nisu bez socijalnih posljedica. Postoji ovdje i trunaka optimizma da poslije »loših vremena« slijede opet bolja« (Isto, str. 138).

4. IZMEĐU ALTERNATIVA

Mogući odgovori na buduće perspektive s obzirom na sadašnje tendencije mogu se, pojednostavljeno rečeno, svrstati u dvije osnovne skupine. Jednoj grupi autora zajedničko je pesimističko, a drugoj optimističko gledište. Pitanje granica rasta samo je jedan ali vrlo važan problem i ne znači da je sudbina čovječanstva isključivo vezana za njega niti čovječanstvo danas živi između isključivih alternativa. Čovječanstvo ih mora stalno stvarati kao utopijski program (Isto, str. 141).

U teorijskim opredjeljenjima danas su poznate dvije međusobno oprečne teze. Jednu je lansirao Rimski klub (kao ekološka frakcija), a drugu zastupa tehnokratska orijentacija. Prva teza glasila bi: **GRANICE RASTA**, a druga: **RAST GRANICA**. Praksa ide drugim putem; suočene s problemima rasta i njegovim socijalnim posljedicama, industrijske supersile nastoje po svaku cijenu otvoriti nove prostore rasta u novim sektorima. Time štete osnovama samog sistema, naime sve se odvija poput kompjutorske igre TETRIS; igrač pokušava maksimalno ispuniti sve praznine slobodnog prostora.

5. ZA EKOLOŠKU KRITIKU

Donekle je razumljivo zašto u nas nije razvijena ekološka svijest i ekološka kritika kao dio te svijesti. Istina, poslije stokholmske konferencije postoje Ustavna načela, normativno

reguliranje ekoloških pitanja, postoje i znanstvena kritička reagiranja i naponi, uglavnom stručnjaka različitih profesija, o ekološkim pitanjima. Ekološka kriza zahvatila je i socijalizam, pa i naš samoupravni socijalizam (Isto, str. 167).

Bilo bi naivno misliti da je socijalizam imun na ekološku krizu, uzimajući u obzir razvoj industrijalizacije, tj. ekspanziju industrijalizacije u donedavno ruralnim sredinama, nameće se zaključak kako se nije uopće mislilo na zaštitu okoline. U prvom planu su bile udarničke petoljetke, društvena vrijednost se je mjerila tonama proizvedenog čelika, a partijskim čelnicima bio je interesantniji miris tvorničkih hala i kolomasti, nego čistog okoliša. Kako je socijalizam izjednačen s raznim nestašicama, nije rijedak primjer da se, npr. u Češkoj-Slovačkoj po zimi ceste posipaju otpadnom ugljenom prašinom umjesto solju.

Cifrić ima slijedeće stanovište glede ekološke krize socijalizma: Uzorci ekološke krize u socijalizmu vezani su uz ekološku krizu u kapitalizmu koja je postala globalnog karaktera i zahvatila i nerazvijene zemlje. Može li socijalizam prihvatiti kritiku vlastitog rasta, odnosno treba li zaustaviti rast? Odgovor na ovo pitanje Cifrić dijeli u dvije razine mogućih rješenja, prva je principijelna: socijalizam će morati korigirati svoje shvaćanje o kvantitativnom rastu, jer preuzimanje ekonomskih mjerila rasta od kapitalizma nije prihvatljivo. Socijalizam mora definirati rast u kvalitativnim kategorijama, u odnosu prema potrebama. Druga razina odnosi se na postojeće stanje. Socijalističke zemlje su, po mjerilima zapadnog standarda, manje razvijene. One stoga u svom razvoju žele dostići standard razvijenog zapada, ali prije svega moraju nastojati postići standard (stanovništva) koji udovoljava nekim osnovnim potrebama društva i života pojedinaca (npr. ljudska prava) (Isto, str. 169).

Da rezimiramo: Ekološka kritika polazi od poimanja odnosa prirode i čovjekove prakse. Ona je kritika i društvenih odnosa: kritika rješenja konkretne politike, socijalnih strategija razvoja, ali je i povijesna anticipacija. U tom smislu ona može ukazati i na ishodišta čovjekovih prava i obveza i prava prirode kao »socijalno konstituirane prirode«, ali i na njegovu vlastitu socijalnu poziciju. Kao što su neprihvatljive ekološke alternative u klasnom društvu, ukoliko nisu ujedno i socijalne, tako je isto neprihvatljiva socijalna misao ukoliko nije ekološka (Isto, str. 188).

6. NOVI SENZIBILITET I EKOLOŠKA SVIJEST

Problem senzibiliteta usko je vezan sa pojmom kvalitete života, senzibilnost se može uočiti i u općim tendencijama zahtjeva za demokratskim odlučivanjima o svim važnim pitanjima za budućnost, npr. oblast i primjena upotrebe novih tehnologija, ili pitanja granica kompetentnosti eksperata (eksperti — stručnjaci pojedinih područja znanosti često u javnim medijima dospjevaju pod kritiku laika o, npr. pitanju sigurnosti nuklearnih postrojenja). Takav vid demokratizacije nužno navodi na proces formiranja ekološke svijesti, to bi značilo da ekološka svijest pretpostavlja da pojedinac, socijalna sredina ili grupe akceptiraju postojanje potreba drugih ljudi, sredina ili grupa, te da su svjesni da se ne mogu sva pitanja riješiti zakonskim putem, tj. da je zakonodavna regulativa potrebna primarno tamo gdje su manje akceptirane norme i društvene vrijednosti kao ekološke vrijednosti (Isto, str. 198).

7. OD GLOBALNOG MIŠLJENJA I INDIVIDUALNE AKCIJE KA MIŠLJENJU INDIVIDUA I GLOBALNOJ AKCIJI

Razmišljanje o alternativama usko je povezano s razmišljanjima o budućnosti i izgradnji slike svijeta, paradigme, utopije itd. koje manje-više imaju gotovo slično asocijativno (kolokvijalno) značenje. Kada govorimo o alternativama gotovo uvijek nam se nameće razmišljanje o

moгуćnosti izbora između nekih rješenja koja su nam ponuđena na izbor. Svako demokratsko društvo nastoji za sebe oblikovati najbolje ekološko rješenje podesno za daljnji razvoj materijalnih odnosa i socijalnih odnosa. Razmišljanja o mogućoj katastrofi ili sretnijoj budućnosti, ipak nas navode na zaključak da je realno moguća alternativa: ili tendencijsko pogoršavanje ili racionalno rješenje. Prva mogućnost je povratak religioznom iščekivanju mogućeg, a druga mogućnost je podrška alternativnoj civilizaciji o kojoj se, nažalost, još uvijek može više negativnog nego pozitivnog reći u odnosu na postojeće. To nije pitanje pukog izbora jedne od dviju jednako vrijednih solucija, već pitanje kada će najodgovorniji shvatiti da se konačna odluka mora donjeti, a to znači shvatiti da moraju promijeniti svoje ponašanje u odnosu na sebe i čitavo čovječanstvo — radi se o promjeni osnova vrijednosnog sistema društva (Isto, str. 223).

Najvažnije pitanje na koje čovječanstvo još nije odgovorilo, unatoč raspoloživim znanstvenim i tehničkim mogućnostima, je: gdje su granice moguće katastrofe? ili gdje su granice čovjekovog zahvata u prirodu i prirodne zakone? Odnos čovjeka i prirode nije za čovjeka tehničko pitanje, već prvenstveno antropološko pitanje. Ono je za čovjekove perspektive još značajnije kao odnos njegove kulture i prirode. O tom odnosu Cifrić postavlja dvije teze. Prva teza polazi od prirode kao osnove čovjekovog života, kulture, granica ponašanja: čovjekove kultura dio je prirode. Druga teza polazi od društva, tj. čovjekove kulture, njegovog dosadašnjeg djelovanja. Ona može glasiti: priroda je dio čovjekove kulture. Čovjek je svojim dosadašnjim radom već gotovo preobrazio prirodu i sve ono što nazivamo prirodom već je ustvari civilizacijski produkt ili bar zahvaćeno njime, odnosno — kultivirana priroda. S obzirom na odnos čovjeka i prirode, promatranog u kontekstu dviju spomenutih teza, čine nam se mogućim neka rješenja koja iz tog odnosa proizlaze danas u doba ekološke krize.

Prvo rješenje sastoji se u tome da čovjekova kultura jednostavno asimilira prirodu.

Taj proces je na vidiku u tendencijama neprestalne kolonizacije prostora, sve većeg zahvaćanja u prirodno stanje i prekoračenje granica prirodne ravnoteže. Drugo rješenje sastojalo bi se u »povratku« iz postojećeg stanja u prethodno »prirodno stanje« odbacivanjem civilizacijskih tekovina. Ovakvo rješenje polazi od teze da su granice čovjekove »bahatosti« naspram prirode iscrpljene, da čovjek danas živi u opasnoj zoni gotovo razorenog ekosistema, te je potrebna neka radikalna korekcija sadašnjeg načina života i proizvodnje, povratak na vernakularni tip domaćinstva i rada.

Treće rješenje polazi od teze da je čovjekova kultura postigla vrlo visok stupanj interferencije s prirodom, tj. da se, jednostavno rečeno, preklapa (prožima) čovjekova kultura i priroda. Čovjek je svojim radom toliko djelovao na prirodnu okolinu da je više i nema; ne postoji intaktna priroda. Postojeće oaze su zanemarive. Sve što je prirodna okolina jest i čovjekova okolina, ona je kultivirana ili potencijalno kultivirana — obilježena radom i kulturom homo sapiensa (Isto, str. 231, 233, 234).

8. EKOLOŠKI POKRETI

Ekološki pokreti nisu tekovina današnje civilizacijske svijesti i ekološke edukacije, naime još u ranom 19. st. pojavljuju se pokreti za zaštitu prirode i stvaraju se društveni savezi. Ta je tendencija nastavljena i u 20. stoljeću. Osnovne karakteristike u svakom ekološkom pokretu javljaju se kao konzervacija i prevencija. Konzervacija se odnosi na očuvanje prirodnih ljepota i rezervata, a prevencija na utjecaj štetnih materijala, osobito kemizacije. Historijski promatrano možemo govoriti o tri dimenzije ekoloških pokreta, Prva, neznatno obilježje, obuhvaća pokrete za zaštitu prirode i okoline (okupljeni uglavnom ljubitelji prirode). Druga dimenzija ima znanstveni karakter, koji pokreti usvajaju sa nastojanjima da znanost bude sve primjenjivija u oblasti zaštite (medicinsko-higijenska zaštita, tehnička zaštita, ... itd.).

Treća dimenzija je politička dimenzija pokreta, koja se pojavljuje sedamdesetih godina, »pomračenjem« radničkih partija na Zapadu te pod utjecajem teorijskih rasprava i diskusija Rimskog kluba, širom politizacijom problema okoline (jer su sve društvene grupe došle u sličnu situaciju). Uzburkanost javnog mnijenja vodila je čvršćim oblikovanjima inicijativa građana sve do formiranja političke partije »zelenih« (Grune), u SR Njemačkoj (Isto, str. 248).

Neke opće karakteristike ekoloških pokreta mogu se dovesti u vezi sa općim karakteristikama novih socijalnih pokreta za koje K. W. Brand sintetički kaže: »Njemački su pokreti tako još uvijek fundamentalni, francuski žustri ali kratkog daha, engleski odišu duhom 'fair play', švedski su reformistički i integrativni, a američki pretežno pragmatičko-instrumentalni«

Na pitanje što ustvari jesu ekološki pokreti, kakva im je uloga i mjesto u industrijskom društvu uopće, gdje je njihova snaga za promjenama i gdje su im ograničenja? Cifrić daje jasan odgovor: »ekološki pokreti nastaju u periodu »opće« krize industrijalizma, prvenstveno u kapitalističkim zemljama (što ne znači da ekološka kriza ne postoji i u socijalističkim zemljama) kao empirijski fakat i na njemu zasnovan »protest« (protiv općih ugroženosti čovjekovih životnih i radnih uvjeta) koji svoje ciljeve i djelatnosti nastoji ideologijski i teorijski utemeljiti na: kritici industrijalizma (prvenstveno njegovih vrijednosti) i novom poimanju dinamičkog jedinstva prirode.

Tendencija pretvaranja pokreta u političku partiju omogućava im pragmatičke pokrete u rješavanju nekih ekoloških problema u sistemu (političke) parlamentarne demokracije, ali im taj sistem ujedno nameće i »pravila ponašanja«. Primarna usmjerenost ekoloških pokreta na promjenu načina i kvalitete življenja i vrijednosti (oblikuje pokret kao organiziranu kritiku unutar postojećeg industrijskog društva, kao i drugi pokreti u sklopu »novih socijalnih pokreta«), a ne na promjenu društvenih odnosa i njihove ekonomske osnove, ograničava njihov historijski domet. On je ograničen i time što je ekološki pokret uglavnom izvan općeg radničkog (socijalističkog) pokreta i njegove ideologije i filozofije. U toj razdvojenosti dio odgovornosti leži i na ograničenosti samog socijalističkog pokreta (njegove socijalne i ideološke redukcije), u nedovoljnoj otvorenosti prema novim pozitivnim poticajima i njihovom vrednovanju (Isto, str. 292).

9. SOCIJALNA EKOLOGIJA

Nastajanje socijalne ekologije vezano je uz neke objektivne procese u društvenom razvoju i razvoju same znanosti. S jedne strane, to su tendencije u razvoju biološke i humane ekologije, a s druge strane, sve veća dominacija problema društvene okoline u suvremenom industrijskom društvu. U prvim decenijama razvoja biološke ekologije, kao uostalom i kasnije njeno prisustvo, u većoj mjeri ili gotovo isključivo angažirane su prirodne znanosti. Kasnije se u ovu problematiku uključuju i društvene znanosti. Njihovo je angažiranje vezano uz ekspanziju posljedica čovjekovog načina rada i globalnih kolonizatorskih tendencija suvremenog industrijskog sistema (Isto, str. 297).

U odnosu na biološku ekologiju, humana ekologija bavi se specifičnim odnosima koji postoje između čovjeka i njegove okoline, a koji se mogu istraživati u različitim disciplinama i s različitog aspekta: antropogeografskog, biološkog, psihološkog i sociološkog. Ishodišna točka i područje interesa te znanstvenog i praktičnog bavljenja humane ekologije temelji se na pitanju socijalne podnošljivosti političkih mjera prema okolini. Ovdje se otvara polje za humanu ekologiju koja stoji kao osnovna disciplina između prirodne i socijalne znanosti. Njena tema je sklop odnosa između društva i okoline. Naglašava li se posljednji aspekt, osobito stanovište razaranja okoline, ona je pretežno politička ekologija i kao takva u svom načinu postupanja socijalnoznanstveno orijentirana pri čemu ipak prirodnoznanstveni elementi igraju također

značajnu ulogu (Isto, str. 305). Socijalna ekologija nalazi svoje ishodište i »pripremu« u različitim sociološkim disciplinama kao što su industrijska sociologija i sociologija rada, sociologija slobodnog vremena, sociologija porodice itd. Posebno treba naglasiti problematiku odnosa između društvene organizacije rada i stila života koji upečatljivo ukazuje na novo područje i nove probleme i promjene vezane uz definiranje ljudskih potreba, vrijednosti i čovjekovih predodžbi o vodećim idealima i budućnosti (Isto, str. 311).

Nameće se zaključak da (socijalna) ekologija nije samo niti prije svega prirodna znanost kakvu obično smatramo pod pojmom ekologije kao klasične znanosti koja ima svoje metode i predmet, a uvažava »objektivne« zakonitosti u prirodi koje otkriva i tumači, ali, isto tako, nije niti uska sociološka disciplina. Ovdje se radi o složenom predmetu koji, s jedne strane, čini priroda (primarna priroda) sa svojim zakonitostima, a s druge strane čovjekovo djelovanje (s vrijednostima i ciljnim opredjeljenjima), tj. radi se o »kultiviranoj prirodi«, »sekundarnoj prirodi« ili, drugačije rečeno, o socijalno konstituiranoj prirodi, o prirodi koja se sve teže sama reproducira ili se mora reproducirati (uz pomoć čovjeka) da bi se uopće održala kao takva, odnosno da bi se i sam čovjek i njegova socijalna zajednica održala (Isto, str. 329).

Kao što se vidi iz priloženog, knjiga Ivana Cifrića je vrijedan prilog zasnivanju discipline, gradivo za studente, priručnik za znalce i korisno štivo za sve koji su svjesni da se DRUŠTVO NA PLANETI ZEMLJI (Milosavljević, R.) a i SUDBINA ZEMLJE (Šel, Dž.) polagano ali sigurno pretvara u KANTU ZA SMEĆE.

CIFRIĆ, Ivan

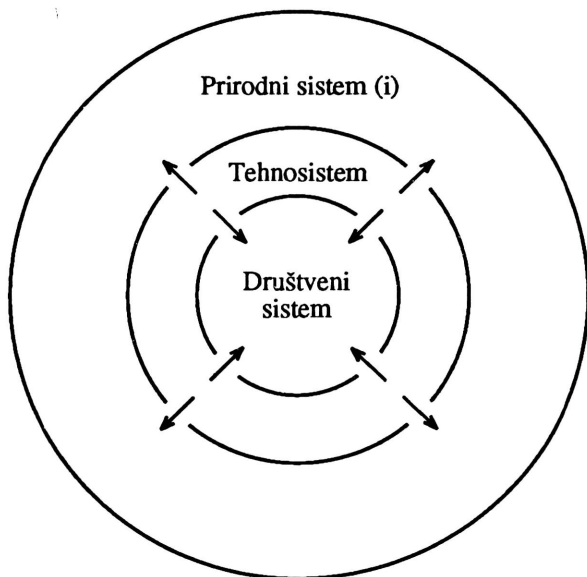
Ekološka adaptacija i socijalna pobuna / Ivan Cifrić. — Zagreb : Radničke novine, 1990. — 269 str. ; 21 cm. — (Biblioteka Iskustva, treće kolo, druga knjiga)

Druga Cifrićeva knjiga, nastala između dva zbornika: Društvo i ekološka kriza (1988. god.) i Ekološke dileme (1989. god.), te samostalne autorove knjige Socijalna ekologija (1989. god.), sadržava prije svega konceptualizaciju problema i empirijske rezultate u okviru projekta »Ekološki aspekti društvenog razvoja«. Cifrić je nastojao prezentirati one rezultate za koje smatra da ukazuju na strukturu mišljenja ispitanika u kontekstu teorijskih problema koje nalazimo u literaturi — a tu se misli prije svega na tzv. globalne probleme: stanovništvo, hrana, sirovine, energija i zagađivanje.

1. PRIRODA — DRUŠTVO — TEHNIKA : SOCIJALNOEKOLOŠKI PROBLEM

Odnos između ljudske zajednice, odnosno društva (sociosistem), tehnostuktura (tehnosistem) i prirode (ekosistem) shematski možemo predočiti u obliku tri koncentrična kruga. Osnovu za razvoj društva i tehnostuktura predstavlja priroda sa svim raspoloživim uvjetima, sredstvima i zakonima koji vladaju.

Antropologija nas uči da i danas ljude potiču na akcije tri grupe faktora: potrebe, interesi i vrijednosti. Cifrić tome dodaje i NUŽDU. Ograničene mogućnosti malih ljudskih skupina u plemenskom društvu ograničavale su i njihove mogućnosti zadovoljavanja potreba kao i same potrebe. Danas su potrebe veoma raznolike. Egzistencijalna nužda tjerala je ljude na promjene, pa na našoj planeti započinje (ali na kvalitativno drugačijem nivou) era »nužde«. Dok je nekada prirodna okolina svojim mogućnostima prerastala male ljudske zajednice, danas je čovječanstvo (civilizacija) prerasla mogućnosti prirodne okoline. Zato je ponovo nastupila nužda. Možda se u historijskom razvoju može i govoriti o četiri etape: etapa egzistencijalnih potreba (plemensko, predindustrijska društva), etapa materijalnih interesa (industrijsko društvo), etapa postmateri-

jalističkih potreba (postindustrijsko društvo) i etapa nužde (skorašnji stupanj postindustrijskog društva — superindustrijalizacija) (Cifrić, 1990. str. 14).

Gledajući općenito, može se reći da tok suvremene civilizacije širenjem tehnosistema u prirodu izaziva:

1. potencijalni rizik, te prijeti (umjetnom izazivanju) prirodnim katastrofama (izazivanje same prirode);
2. povećava osjetljivost tehnike, njena složenost povećava rizike, troškove (eksterne) i traži nastavak postojećeg trenda razvoja;
3. povećava ovisnost društva o tehnosistemima i zahtjeva socijalnu adaptaciju na tehno-sistem.

Prema mnogim autorima tehnika pruža šanse i perspektive za budućnost. Ona je najkontradiktornija objektivizacija čovjekove subjektivnosti u povijesti (Isto, str. 16).

Društvo u svom razvoju industrijske epohe agresivno zahvaća prirodnu sredinu postepeno je osvajajući i uništavaju. Budući da su granice zemlje (prirode) i uvjeta u kojima čovjek može preživjeti ograničene, postoji opravdano pitanje: hoće li se tok razvoja morati zaustaviti? Hoće li se produžiti osvajački pohod na prirodu ili će se zaustaviti prije katastrofe? Hoće li se mijenjati kvaliteta socijalizirane prirode i u kojemu smjeru? To su samo neka pitanja o toku industrijske civilizacije i o pojmljenju ljudske svijesti, koja traže odgovor već danas.

Perspektive odnosa čovjeka i prirode mogu se stoga postaviti kao tri hipoteze, odnosno mogućnosti koje je Cifrić već razmatrao u svojoj knjizi *Socijalna ekologija* (1989 : 231-237), pa ponovimo te već poznate autorove teze:

Prva je mogućnost da civilizacija nastavi svoj pohod razvijajući tendencije pokrenute razvojem industrijskog društva. Civilizacija (kultura) bi po toj soluciji expandirala sve više u prostor prirode i prirodnih sistema. Takva tendencija postavlja u krajnjem slučaju pitanje gra-

nice do koje može ekspandirati kultura na račun prirode, njene tehnizacije i ugrožavanja bioloških osnova čovjeka.

Druga je mogućnost da civilizacija (kultura) u potpunosti »apsorbira« prirodne sisteme i da priroda postane dio kulture. To je pomalo science fiction hipoteza. To je put industrijskog čovjeka.

Treća mogućnost sastoji se u tezi o zadržavanju *status quo* u odnosima kulture i prirode, tj. na zaustavljanju daljnjeg pobjedničkog pohoda kulture u prirodu. Ona se zasniva na tezi da je granica između kulture i prirode dostigla kulminaciju, tj. da je kultura prodrla u prirodu do te mjere da ju je »kultivirala« i da je postojeća ekološka kriza upravo ta granica preko koje se ne može dalje (Isto, str. 19-20).

2. EKOLOGIJA I KULTURA

Čovjek je tijekom svoje povijesti — od početka industrijske revolucije — posebno danas, bitno promijenio prirodne uvjete vlastitog života na Zemlji. Stvorio je od prirodne umjetnu okolinu, stoga je njegova okolina rezultat njegovog kulturnog djelovanja. Čovjekovo preživljavanje uvjetovano je njegovim kulturnim preživljavanjem. Sposobnost čovjeka da stvara obrasce ponašanja sposobne da izdrže više generacija, proizlazi iz kumulativnosti iskustva oblikovanih u sadržaje i forme adaptacije. Kultura je stoga historijski uvjetovana i istodobno uvjet historije.

U odnosima između prirode i kulture čovjek se pojavljuje kao posrednik. Njegovo ponašanje postaje sve više kulturno, a manje prirodno. Društvo nije sastavljeno od prirodnih jedinki, već od umjetno stvorenih institucija, tehničkih sistema, normi itd. — od kulture koja je sve više odgovorna za oblikovanje odnosa čovjeka — priroda.

Ako je čovjeka njegova priroda (kultura) izvela iz »prvog« Edenskog vrta, onda ga »druga priroda« (kultura) mora vratiti u »drugi« Edenski vrt — u društvo, u novu kulturu, u kojemu će stvaranje čovjekove okoline i briga o njoj zaista postati njegov prvi i istinski kulturni zadatak a ne samo opterećenje, problem kao danas. »Pomirenje s prirodom« znači zahtjev za kulturnim buntom — pobuna protiv represivne kulture i represije u kulturi (Isto, str. 83).

3. ADAPTACIJA I POBUNA

Predindustrijska društva imala su vremena za socijalizaciju. Zato su tako usvojene vrijednosti ostale vrlo trajne i stabilne. Socijalizacija za ta društva znači istovremeno i adaptaciju pojedinca za sve uvjete života zajednice. Adaptacija je fizička, biološka, socijalna, kulturna i psihološka, relativno stabilna i trajna. Industrijsko je doba promijenilo ritam života pojedinaca i cijelog društva. Ritam se stalno ubrzava. Promjena je stalna pojava i sve u suštini postaje relativno ... Upravo ta brzina, osjećaj da će se zakasnuti ako se ne drži tempo promjena dovode do nestajanja socijalizacije. Za socijalizaciju više nema vremena. Ona bi predugo trajala i njeni bi rezultati bili više nego neupotrebljivi za suvremenost industrijskog toka. Posljedica toga je da pojedinac gubi svoj individualni identitet, njegov superego je porozan, a društvo gubi socijalnu kontrolu nad pojedincem, namećući pravnu normu kao kontrolu, nasilje i represiju (Isto, str. 89).

Pobuna označava dvostrukost procesa, s jedne strane ona se izražava u objektivnoj sferi kao pokušaj promjene stanja (postojećeg) — smanjivanje potrošnje energije, ublaživanje zahvata u prirodi itd., a s druge na subjektivnoj sferi: individualnoj i institucionalnoj. Ona je vidljiva kao povećanje osjetljivosti (senzibilnosti) pojedinaca i općenito društva za pogoršano stanje, pojave ekoloških pokreta, promjene vrijednosnog sistema, izgradnje novih scenarija budućnosti,

odnosno strategija. Paralelan tok vjerojatno nije više dugo održiv. Stimuliranje pobune predstavlja izvjesne garancije za smanjivanje entropije. Rezultat pobune može biti različit:

1. može biti neuspješan, što vodi u katastrofu;
2. može dovesti do uniformiranosti kulture na svjetskoj razini i stvaranja totalitarnog društva s racioniranjem svih dobara, pa i kulturnih;
3. može voditi ka stvaranju svjetskog društva pluralističkih kultura s različitim vrijednosnim sistemima i načinima života, koji svak za sebe, i svi zajedno, vode računa o ekološkim kriterijima. To bi bio put u EKOLOŠKO DRUŠTVO! (Isto, str. 96).

LITERATURA

1. *Društvo i ekološka kriza* (1988) Zbornik radova, Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
2. *Ekološke dileme* (1989) Zbornik radova, Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
3. *U susret ekološkom društvu* (1990) Zbornik radova, Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
4. CIFRIĆ, Ivan (1989) *Socijalna ekologija: prilozi zasnivanju discipline*, Zagreb, Globus.
5. CIFRIĆ, Ivan (1990) *Ekološka adaptacija i socijalna pobuna*, Zagreb: Radničke novine.
6. CIFRIĆ, Ivan; ČULIG, Benjamin (1987) *Ekološka svijest mladih*, Zagreb: CDD i Zavod za sociologiju.
7. TOFFLER, Alvin (1983) *Treći talas*, Beograd: Jugoslavija.

ECOLOGICAL ASPECTS OF SOCIAL DEVELOPMENT

TVRTKO UJEVIĆ

The Dept. Research Unit in Sociology of the Faculty of Philosophy in Zagreb started work on a scientific research project in social ecology, under the joint title »Ecological Aspects of Social Development«. The project includes: postgraduate studies, development of scientific research in the field of social ecology and the publishing of the results obtained. Two authorial books by the head of the project professor Ivan Cifrić: »Social Ecology« (1989) and »Ecological Adaptation and Social Rebellion« (1990), as well as three anthologies: »Society and Ecological Crisis« (1988), »Ecological Dilemmas« (1989) and »Toward An Ecological Society« (1990) are proof enough of the continuity and active work of all the participants in the project. A total of 35 authors have been introduced in 704 pages of text. The editor of the three anthologies is Ivan Cifrić, while the first two books were reviewed by Veljko Cvjetičanin and Josip Obradović and the third by Vjekoslav Afrić. Considering the project to be a very valuable contribution to ecology we have decided to publish a complete review of all the published works.